

מה לכיבוד אב ואם "שכן הכשר מצווה"

ננסה לעמוד על נקודה עקרונית בגדר מצוות כיבוד אב ואם, דרך שלב אחד בסוגיה ביבמות ו' ע"א. הגמרא דנה האם יש צורך בפסוק לשלול את המחשבה שעשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת, ביבום ערווה או שהדבר פשוט, ומביאה ברייתא המצריכה פסוק לומר שכבוד הורים לא דוחה שבת. אם מדובר בחילול באחת מל"ט מלאכות, נמצא שהייתה הו"א שהמצווה תדחה שבת, מאידך, אם מדובר בלאו בעלמא, נצטרך להבין למה אין ללמוד מכאן שעשה לא דוחה לאו. בשלב מסוים אומרת הגמרא "אלא משום דאיכא למיפרך מה להנך שכן הכשר מצווה". רש"י מסביר שמדובר בברייתא בחילול שבת שיש בו כרת, אבל ההו"א שידחה, יחודית לכבוד הורים, ואין בה ללמד דבר על יבום שכן אין דרך אחרת להגיע לתוצאה מלבד בעברה, משא"כ ביבום שיש אפשרות לחלוץ. התוס' לעומתו בארו אחרת, שהברייתא עוסקת בלאו בלבד: "ונראה לר"י וכן פירש רבינו חננאל דבלאו דמחמר מוקי לה, ומהכא לא נילף בעלמא דלא לידחי לאו גרידא, דמה לכיבוד שכן הכשר מצווה כשמחמר ומטמא ומניח מלהחזיר אבדה כדי להביא גוזלות לאביו בשעת דחיית הלאו אין מאכילו ומלבישו אבל בעלמא דעביד גוף המצווה ילפינן מכלאים בציצית דדחי". כלומר, אף שבכבוד אב ואם מול שבת רואים שעשה לא דוחה לא תעשה, אין ללמוד מכאן לעלמא שכן עשה של כבוד ואם חלש הוא, שכן המעשה המדובר אינו גוף הכיבוד. הרמב"ן הקשה: "וא"ת והלא מכיון שאמר לו אביו חמר אחר בהמתך זהו כבודו" וענה: "אין זה עיקר כבוד אלא מה שאמרו בקידושין איזהו כיבוד מאכילו ומשקהו ומלבישו ומנעילו וכו' וכל דבר שיש לו הנאה בו, אבל אמר לו לעשות דבר שאין לו הנאה של כלום אין זה כיבוד שאמרה תורה, וכן מה שאמרו יכול אמר לו אביו הטמא וכו' להביא פירות קאמר אבל הטמא לחנם אין צריך לומר שלא ישמע לו". מלשונו ניתן להבין שאין בזה כלל כבוד, אבל הרשב"א כתב: "אין זה כבוד שנצטוו עליה וכבוד כזה אין בו עשה של תורה שידחה אפילו לאו גרידא". לא כתב הרשב"א שאין מצווה בדבר שאין לאביו הנאה, אלא שאין בה כדי לדחות לאו כמו שדייק בביאור הגר"א [יורה דעה סוף סימן רמ]: "וע"ש ברשב"א שמשמע מדבריו שדוקא לדחות לאו"¹.

האם ר"י בתוס' חלוק על הרשב"א

ואם נשאל, לשיטות אלו מה הדין בעושה גוף הכיבוד במקום לאו? ברשב"א לא מצאנו תשובה לכך ואפשר שאכן ידחה הדבר לאו, אבל לפי זה יש קושי מסוים שכן הברייתא לא סייגה זאת ומדבריה נראה בפשטות שאין כיבוד שדוחה לאו, אפשר שנקודה זו הובילה את ר"י לומר חידוש וכך כתבו תוס' בשמו: "ואר"י דכיבוד אב אפי' עוסק בגוף מצווה לא דחי דבכל ענין קא פסיק שלא ישמע לו

¹ ובביאור הדברים יש להסתפק האם באין לאב הנאה הופכת המצווה לקיומית ולכן אינה דוחה לאו [כפי שכתב בברכת שמואל יבמות ג,ב] או שאינה קיימת כלל ורק מדין מורא צריך לשמוע לאב, וכאשר אין הבן שומע לאביו מחמת מצוות הבורא שעליו אין כאן ביטול מורא אביו, ולכן אינו דוחה לאו [יעוין הערות הרב יפהן לריטב"א עמוד ע"ה].

והיינו משום דברוב ענייני כיבוד רגילים להיות על ידי הכשר מצוה קאמר רחמנא דלא דחי בכל ענין". לכאורה לדבריו, אין שאלת הנאת האב מהמעשה, משמעותית בהגדרת המצווה שכן אם כן, מדוע שנרחיב את הקביעה שאין העשה דוחה ל"ת גם למקומות בהם יש הנאה. אלא שבכלל לא נתבאר פשר "ההליכה אחרי רוב" בעניין זה. בקובץ הערות סימן כו באר: "והיינו דגם בדאורייתא שייך לא פלוג"². לפי זה אפשר שהגדרת המצווה וכוח דחייתה, דומה לדעת תוס', למה שנתבאר ברשב"א, ולא נחלקו אלא בשאלת הלא פלוג בהקשר זה, וא"כ אין בתוס' הגדרה חדשה למצוות כיבוד אב ואם, מעבר לחידוד ההבדל האמור להיות לכאורה בין יש לאב הנאה או אין לו הנאה ושלילתו.

מצווה שכולה הכשר או מצווה ללא מעשה מצוה מוגדר

לעומת זאת בקרן אורה חידש יסוד בהגדרת המצווה וכתב: "וכתבו תוס' דאפילו עוסק בגוף מצוה לא דחי. כיון דרוב כיבוד הכשר מצוה הוא. ולי היה נראה דכל כיבוד הכשר מצוה הוא, דהמעשה גופא לאו מצוה הוא, אלא הכיבוד הוא המצוה. וכן בנין בהמ"ק הכשר מצוה הוא להיות מקום משכן שכינתו ית"ש. אבל הבנין עצמו לאו עיקר המצוה הוא"³

מלשונו משמע שאינו מסביר כך בתוס' אלא אומר יסוד חדש המהווה הסבר חילופי לשאלה מדוע עשה לא דוחה ל"ת בכבוד אב, בשום אופן, אולם ניתן לבאר שזוהי כוונת התוס' עצמו כמו שהובא ברשימות שיעורים מהגרי"ד סולוביצ'יק: "ולע"ד נראה שיש לבאר את שיטת הר"י והר"ח בביאור אחר, דהיינו שסוברים דשאני מצות כיבוד אב משאר מצוות עשה שבתורה כי אין בכיבוד אב מעשה מצוה מיוחד המוטל על הבן לעשות, כי אדרבא מקיים הבן את המצוה דכיבוד אב בכל אופן שעוסק בכבוד אביו. במצוות אחרות יש חלות דין מעשה מצוה, כגון מעשה המצוה של הנחת תפילין, אכילת מצה, נטילת לולב וכדומה כי בכלל יש מעשה מיוחד שחייבים לעשותו כדי לקיים את המצוה. משא"כ בכיבוד אב משום דבכל דבר שעושה הבן לכבוד אביו מקיים מצוה, ונמצא שאין במצות כיבוד אב מעשה מיוחד שהוא מוגדר כמעשה מצות כיבוד אב"⁴. אולם אחרי דקדוק

² ומעניין שהשאגת אריה (סימן נג) כתב ג"כ דשייך לא פלוג בדאורייתא, והביא ראיה גם הוא מענייני כיבוד הורים, מפירש"י קידושין (דף לד) סיפק בידו, ופירש"י לעשות לכבוד אביה שאין אימת אחרים עליה, לא תתחייב כלל אפילו פנויות, עכ"ל, אך לדבריו, מסתבר שאין זה כלל רק במצווה זו, ולכן למד מכאן עיקרון כללי.

³ וכ"כ הגרי"ד"ס: "ונראה שאף במצות בנין בית המקדש חסר מעשה מצוה כי המצוה מתקיימת כשהחפצא של ביהמ"ק הוא בנוי, אבל ליכא בה מעשה מצוה לבנות את הבית." והוכיח: "והא ראייה דלשיטת רש"י הבית השלישי לא יבנה ע"י בני אדם אלא ירד באש מן השמים, כי עצם המצוה היא שיהיה בית המקדש בנוי במקומו ולא שאנשים יבנהו".

⁴ והסביר שם ש"אין להקשות על זה ממצות הצלת נפשות שדוחה שבת ואף על פי שאין בה מעשה מיוחד ומשמע דאעפ"כ הוי מעשה מצוה של הצלת נפשות, דשאני הצלת נפשות דהוי מתיר בפני עצמו ואף על פי שחסר בו מעשה מצוה, כי עצם ההצלה מתירה ואף בלי חלות מצוה. והא ראייה מבן נח שמותר לו לעבר על איסורין בשביל הצלת נפשו מכיון דאינו מצווה על קידוש השם (עיין

בדברים, אפשר שיש כאן שני מהלכים דומים אך לא זהים. הקרן אורה מדגיש את היות המעשה הכשר ועקר המצווה התוצאה, אך הגריד"ס אומר דבר שונה, גם אם המצווה במעשה, אבל אין מעשה מצווה מוגדר, ולכן לא שייך שידחה לא תעשה. עכ"פ מדברי שניהם למדנו שהאמור בדין זה ענינו אחר מאשר העולה מהבנת הרשב"א בענין, ועלינו לחדד את גדרם של דברים לשתי צורות הבאור הנזכרות.

בין אדם לחברו או למקום

ונחדד את ההבדל בין ההסברים בעזרת הדיון הבא. הסתפק המנחת חינוך [מצווה ל"ג,ג] האם מצוות כיבוד הורים היא מצווה שבין אדם לחברו או למקום, וכבר הביאו שלכאורה נחלקו בזה הרמב"ם בפרוש המשנה ריש פאה שכתב שהיא בין אדם לחברו, והרמב"ן בפירושו לתורה [שמות כ] שהסביר שחמש הדברות הראשונות הן בין אדם למקום.

וראיתי מי שכתב⁵ נפקא מינה, [מעבר לשאלת הצורך לרצות את הוריו, שהרי יוה"כ לא מכפר על בין אדם לחברו], שאם מצוות כיבוד הורים היא מצווה שבין אדם לחברו, אזי עיקרה אינו במעשה הבן, כי אם בהנאתו של האב: על הבן מוטלת החובה להנות את האב. לעומת זאת, אם זוהי מצווה שבין אדם למקום, כי אז עיקרה במעשהו של הבן, ולא בהנאת האב; כמובן, אין בכך כדי לומר כי רצונו של האב אינו חשוב, שהרי ייתכן שרצונו הוא שמגדיר את חיובו של הבן, אך מכל מקום, רצונו משמש מגדיר בלבד, והקיום הוא במעשה הבן, ולא בהנאת האב⁶. ונראה ששני צדדים אלו קשורים להגדרתו של הקרן אורה, שלדבריו, תוס' רואה את התוצאה כעיקר, וממילא אם נאמר שנקודה זו מלמדת על סוג המצווה, נוכל ללמוד מכאן שלדעתו כיבוד הורים היא מצווה שבין אדם לחברו, אולם להגדרת הגריד"ס, י"ל שאף המצווה היא בעצם המעשה ולא בתוצאה, ואפ"ל א"כ, שהיא בין אדם למקום, אין זה הופך את המעשה למעשה מצווה וממילא אינו דוחה לאו.

בסנהדרין דף עד: וברמב"ם פ"י מהל' מלכים הל"ב) ואף על פי שאינו מצווה במצות הצלת נפשות אפ"ה ההצלה הותרה לו משום דפקו"נ בעצמו מתיר את העבירה אפילו בלי קיום מצוה"

⁵ הרב ברוך וינטרוב, בית המדרש הוירטואלי של ישיבת הר עציון

⁶ ור"ל שבשאלה זו נחלקו הראב"ד והרמב"ם. בגמרא (לא: מסופר, כי רב אסי ברח מבבל כאשר נטרפה דעתה של אמו. הרמב"ם (הלכות ממרים פ"ו ה"י) למד מסיפור זה כי מי שנטרפה דעת הוריו ואינו יכול לעמוד בכך - מניחם אצל אחר והולך, שכן אם יישאר אצלם, ודאי יעבור על כיבוד הורים. הראב"ד, לעומתו, טוען כי לטובת הוריו, מוטב שיישאר ויטפל בהם בעצמו. מסתבר כי לשיטת הרמב"ם, כיבוד הורים הנה מצווה שבין אדם למקום, ועל כן עדיף שלא יהיה שם ולא יתחייב, מאשר שיהיה ויתחייב בדברים שאינו מסוגל לעשות. דעת הראב"ד, לעומת זאת, שעיקר המצווה לגרום טוב להוריו, ואף אם יכול להביא להם רק טוב חלקי - עדיף שיעשה מה שיוכל, מאשר שיברח ולא יעשה דבר. במילים אחרות, הרמב"ם מסתכל על מעשי הבן ומחדליו, בעוד שהראב"ד בוחן את טובת הוריו.

מצוות חבילות חבילות

בספר הוד יוסף לבעל הבן איש חי סימן ס"א כתב ש"אם אמר לו אביו שיוליך חפץ לבית פלוני וכן אמרה לו אמו שיוליך חפץ לאותו בית, לא יוליך שניהם בבת אחת.. דנראה כמשוי", כלומר, כעין דין אין עושין מצוות חבילות חבילות, בספר אבני זכרון [עמוד ש"ל] העיר שאם המצווה היא בין אדם לחברו, ועיקרה בתוצאה, אפשר שאין בזה משום חבילות חבילות כי אין במעשה, מצווה ממש, ויש לדון האם נכון לומר כך גם לפי הגדרת הגריד"ס, שהמצווה לא בתוצאה, ואף עפ"כ אין כאן מעשה מצווה מסויים, האם לא יהיה שייך בזה חבילות חבילות, או שמא, וכך נראה שאף שאין זה מעשה מצווה מוגדר, מה בכך לעניין הנראה כמשוי, שהרי סוף סוף המעשה בפועל הוא כרגע אופן עשיית המצווה וצ"ב.

מצווה הבאה בעברה

המנחת חינוך במצוה א מקשה על הדין האמור בירושלמי שבא על ערווה והוליד ממנה ממזר יצא ידי חובת פרו ורבו, והלוא זו מצהב"ע: "וזה זמן כביר הקשיתי דלמה יצא י"ח והלא הוי מהב"ע ולדעת הרבה ראשונים מהב"ע מה"ת אינו יוצא ולדעת התוס' סוכה ט' עכ"פ מדרבנן אינו יוצא והדברים עתיקין" ומיישב על פי יסוד חדש בענין פו"ר: "וישבת עפ"י סברת האחרונים וע' שער המלך הלכות לולב דמצוה הבאה בעברה לא הוי אלא אם בשעת מצוה עושה ג"כ עבירה, דבאתרוג הגזול בשעת הנטילה עובר על והשיב את הגזילה זהו מהב"ע אבל אם בשעת המצוה ליכא עבירה כלל כגון בהוציא מצה מרה"י לרה"ה דבשעת קיום המצוה ליכא עבירה כלל לא הוי מהב"ע, א"כ הכי נמי, נהי דהמצוה של הבנים באה ע"י עבירה דביאת איסור מ"מ המ"ע היינו הבנים והבעילה הוא רק הכשר מצוה דא"א בלי זה, והראיה דאם לא הוליד וכן אם מתו הבנים לא קיים המצוה, וכיון דעיקר קיום המצוה הם הבנים ובעת הזאת ליכא עבירה כלל, דעבירה כבר נעשית בשעת הבעילה דמי להוציא מצה מרה"י לרה"ר דלא הוי מהב"ע". אם נבוא לדון בכבוד אב ואם, מה דין מעשה כיבוד הנעשה בעברה, י"ל שלפי הקרן אורה קיים מצוותו, אך לפי הגרי"ד סולוביציק נראה שלא קיים כיון שיש משמעות למעשה ולא רק לתוצאה ולכן זו מצווה הבאה בעברה, אולם יש להעיר שישנו הבדל בין סוכה או לולב ופרו ורבו לבין כיבוד הורים שכן במצוות אלו אם לא יצא ידי חובה עליו לעשות זאת שוב, ואילו בכיבוד הורים נראה שאין הדבר כן שכן אם כרגע האב לא צריך כלום, אין מקום לעשות זאת שוב, אלא שאליבא דאמת לא קיים מצוה בעשייתו, אם נאמר שמצוה הבאה בעברה פוגמת בכיבוד הורים.

מצוות צריכות כוונה

הקובץ שעורים כתובות אות רמט הרחיב יסוד זה גם לעניין מצוות צריכות כוונה: "דיש לחלק כן גם לענין מצוות צריכות כוונה, דדוקא במצוה שהמעשה בעצמה היא גוף המצוה, התם הכוונה מעכבת כאכילת מצה ותקיעת שופר, אבל היכא דעיקר המצוה היא תוצאת המעשה אין הכוונה מעכבת, כגון פריה ורביה דהמצוה שיהיו לו בנים, וגם אם הוליד בנים בלא כונת מצוה נתקיימה המצוה מאליה וא"צ לחזור ולהוליד, וכן ביבום, דהמצוה שתהא קנויה לו, אם הקנין חל בלא כוונה נתקיימה המצוה". וממילא יצא שלדעת הקרן אורה לא נצטרך כוונה בכיבוד או"א ולדעת הגריד"ס

אף שאין מעשה מוגדר , אבל סוף סוף אי"ז מצווה שבתוצאה, ונצטרך כוונה כדי לצאת לקיים המצווה.

מהות המצווה- עשיית רצון האב

עד כה נקטנו שכוונת הקרן אורה להבדיל בין מעשה לתוצאה, שכן ההשוואה לבנית המקדש "בנין בהמ"ק הכשר מצוה הוא להיות מקום משכן שכינתו ית"ש" מובילה בפשטות להגדרה זו, ובכל אופן היה מקום לדון באפשרות זו, העולה גם מתוך הפרוש הפשוט למושג הכשר מצוה ולעמוד על הנפקא מינות היוצאות ממנה. אולם ניתן לבאר את דברי הקרן אורה באופן מעט שונה כמו שכתב שכתב הגר"ש ברמן [אשר לשלמה מועד סימן כ"א] והסמיך זאת לדברי הקרן אורה, שעקר המצוה הוא לא להנות את האב אלא למלא רצונו ודרישתו בנוגע להנאתו, ולפי זה ר"ל שכאשר האב אינו דורש מבנו ומוותר על כבודו, ולא רק במקרה שאומר שאינו רוצה דבר זה, אלא רק מוותר, "חסר בהחפצא דמצות כיבוד אף שיש לאב הנאה מזה". לפי זה לפנינו הגדרה אחרת מאשר מצוה בתוצאה, אלא מצווה שהמעשה בה אינו אלא ביטוי לעשיית רצונו, ולכן אינו דוחה ל"ת שכן במעשה עצמו אין כח עצמי, אם ניתן לקרוא לזה כך. עדיין שונה הסבר זה מהסבר הגרי"ד סולוביציק, אולם ההבדל אינו כפי שהוצג לעיל סביב שאלות כמצוות צריכות כוונה ומצווה הבאה בעברה וכו'. אלא דק יותר.

לאור כל זאת נשוב למחלוקת הרמב"ן והרשב"א מול הר"י בהסבר שיטת הר"ח ונאמר . אפשר שמחלוקת עקרונית לפנינו , המחלקים בין מקרה בו יש הנאה לאב לאין הנאה, רואים את עקרה של המצווה בתועלת היוצאת לאב ממעשה הבן , ולא דווקא במובן שהתוצאה עיקר ולא המעשה אלא בכך שאין להגדיר את המעשה כהיכתי תימצי להקשבה לאב ולכן חילקו בין יש הנאה לאין הנאה, משא"כ ר"י סובר שעקר ענינה של המצווה הוא הקשבה לרצון האב ולכן מחד, אין הבדל בין יש לו הנאה לאין לו הנאה ומאידך, המעשה תמיד יהיה הכשר אף בעשיית גוף הכיבוד.

רצונו הוא כבודו

ואפשר לבאר שנחלקו בביאור דברי חז"ל בירושלמי פאה [פ"א, ה"א] על מצוה זו- רצונו של אדם זהו כבודו וכמו שבאר למשל בספר חסידים [סימן קנב]: "רצונו של אדם זה הוא כבודו ואפי' לכיבוד אב ואם, שאם לא כן אפי' צדיק גמור לא יוכל להינצל מן העבירה כיצד אביו ואמו יושיטו לו הכוס או ימזגו וכמה דברים שאין אדם יכול להשמט מהם". הרמב"ן והרשב"א לומדים שזה בא לומר שגם דבר שנראה ההפך מכבודו, אם רצהו נחשב הדבר לכבודו כיון שנהנה מזה, אבל כשאין לו הנאה כלל, אין מצווה⁷, ואילו ר"י מסביר כפשוטו רצונו הוא כבודו, כי עקר המצוה היא עשיית

⁷ או לפחות אין מצווה שלמה כנ"ל בבאור דברי הרשב"א

רצונו ולא הפועל יוצא של הדבר, וממילא מילוי רצונו הוא מצווה אף כאשר אין לאב הנאה מהדבר. בקידושין ל"א, ע"א למדנו שאביו אומר השקני מים ואמו אומרת כך, אביו קודם שכן אתה ואמך חייבים בכוד אביך, ומה יהיה כאשר אביו אומר השקה את אמך ואמו אומרת השקה את אביו? הרב יצחק זילברשטיין [חשוקי חמד יומא כ"ט ע"א] העלה אפשרות שיתן קודם לאביו שכן סו"ס אמו חייבת בכבודו עיי"ש אולם בשם הגר"ח קניבסקי הביא שישמע לאביו שכן רצונו לתת לאמא, זהו כבודו. לדברי הרמב"ן נצטרך להסביר שהנאתו של האב היא סיבת הדין, ולדעת הר"י נאמר, שמילוי רצונו הוא זה שגובר על השיקול שכנגד.

רצונו הוא כבודו בכהן

גדר זה של רצונו הוא כבודו הוזכר בדברי הפוסקים גם לגבי מצוות וקדשתו. הרמ"א באו"ח קכ"ח מ"ה כתב: "אסור להשתמש בכהן, אפי' בזמן הזה, דהוי כמועל בהקדש אם לא מחל על כך" הט"ז בסקל"ט הקשה: "וקשה לי הא קי"ל וקדשתו בע"כ דאם נשא גרושה כופין אותו שיגרשה.. ואמאי לא נימא שהוא מוחל על קדושתו" ובאר: "ונ"ל דהטעם דיכול למחול הוא משום דיש לו הנאה מזה ולא אסרה התורה עליו מידי דהוא ניחא ליה בכך.. ולפ"ז כל זמן שאין לכהן הנאה ממה שעושה מלאכה לאחרים נראה שאסור להשתמש בו והוי כמועל בהקדש אף על גב דמחיל. וכתב האשל אברהם (בוטשאטש): "מה שכתב הט"ז דעל ידי הנאה של הכהן הוא שיכול למחול על כבודו, נראה שאין כן רק להבא להשתמש עם הכהן ע"י שמצוה לו, מה שאין כן כשהכהן מתעורר מעצמו או על ידי חבירו לעשות איזה שירות לאדם, דלכולי עלמא גם אם אין הנאה לכהן, אין מוטל למנעו או שלא לקבל שירותו, כי רצונו של אדם זהו כבודו, וכל שנתעורר מעצמו מרצונו קיל לכו"ע". לפי האמור לעיל ישנן שתי דרכים לפרש את הכלל רצונו זהו כבודו, או לומר שזוהי הנאתו, ולכן אף שצריך הנאה, יש כאן הנאה, או לומר שאף שאין כאן הנאה, עשיית רצונו היא הגדרת המצווה. ויש לעיין, האם שתי הדרכים מתאימות למצוות וקדשתו. מחד, י"ל שבוקדשתו אין ההגדרה כלל קשורה להנאה, שכן הפרשתו מאיסורי כהונה ודאי אינה כזו, והיא חלק מכבוד מהותי יותר של הכהונה, מאידך, גם הגדרה של עשיית רצונו אינה תואמת לגמרי לדין וקדשתו לאור חובת הפרשתו מעברה, אא"כ נאמר שזוהי עשיית רצונו, כדברי הרמב"ם בהלכות גירושין פ"ב ה"כ על כפייה לתת גט אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו". וצ"ב